Norma lingvistică în discursul religios. Retorica smereniei

DE
Ioan DĂNILĂ

Universitatea „Vasile Alecsandri”, Bacău

Dacă ar fi să imaginăm destinul *cuvîntului*, ar trebui să apelăm la binefacerile vizuale şi ideatice ale unei clepsidre. Generatorii oricărui discurs sînt doi: unul sacru, venit din sfera Atotputernicului („La început a fost cuvîntul”), şi unul laic, de natură ştiinţifică şi propriu fiecărei comunităţi lingvistice. Înainte de tot şi de toate, a existat voinţa divină de a ne făptui pe noi, oamenii, şi a ne uni prin grai. Recunoaştem şi urmăm marea judecată a Atotţiitorului asupra Pămîntului şi a vieţii pămîntenilor, prin vocea Sfîntului Ioan Teologul, „care a mărturisit cuvîntul lui Dumnezeu şi mărturia lui Isus Hristos, cîte a văzut”[1]. Din perspectivă laică, termenul se cere prelucrat etimologic. Saturat de utilizare, cuvîntul *cuvînt* aproape că s-a îndepărtat de intimitatea sa semantică. Puţini îl asociem cu radicalul latinesc *conventum*, iar de aici şi mai puţini îl raportează la elementele alcătuitoare: *venio, -ire, veni, ventum* „a veni” şi *con-* „împreună”. Sensul prim este „a se aduna”, urmat de „a întîlni (pe cineva), a se întîlni (cu cineva), spre a-i vorbi”, „a se potrivi (cu ceva), a corespunde (cu)” şi „a fi convenit, a fi hotărît de comun acord”[2]. Din aceeaşi familie lexicală fac parte *conveniens, -tis* (adj.) „(trăind) în bună înţelegere”, *convenienter* (adv.) „potrivit, conform”, *convenientia, -ae* (subst.) „acord perfect, armonie”, *conventio, -onis*, *conventus, -us* „întrunire, adunare”, *conventum,-i* „învoială, înţelegere”[3].

Faptul că îl găsim mai întîi în „Condicele Voroneţean” este simptomatic pentru biografia termenului: manuscrisul din secolul al XVI-lea, alături de „Psaltirea Scheiană” (în care apare derivatul verbal *a cuvînta*) şi „Psaltirea Voroneţeană”, este un argument al dorinţei creştinilor de a înţelege slujbele şi textele religioase şi, totodată, o mărturie a începuturilor limbii literare româneşti. În acelaşi context, cuvîntul devine sinonim cu „dreptate”, iar în alt plan echivalează cu „Dumnezeu” (în filozofia platonică) sau cu „Hristos, Fiul

[1] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 1394.
[2] Gheorghe Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura „Humanitas”, 2003, *s.v*.
[3] Cf. *ibidem*.

BDD-A1628 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:40 UTC)

lui Dumnezeu", în religie[4]. Este reflexul adevărului din primele versete ale Evangheliei după Ioan: „La început era Cuvîntul şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul" (1.1.); „Acesta era întru început la Dumnezeu" (1.2.)[5]. Tocmai de aceea Sfînta Scriptură este identică cu sintagma „Cuvîntul lui Dumnezeu", iar izolat („Cuvîntul") desemnează persoana a doua a Sfintei Treimi[6].

Ceea ce filozofii au încercat a generaliza prin simbioza viață-rațiune în relație cu limbajul[7] a fost particularizat de filologi[8], eseişti[9] sau, artistic, de poeți[10]. Probabil aici este motivul abordării conceptului de normă lingvistică, la începuturi, într-o manieră permisivă, limba literară devenind „limba unui scriitor, traducător sau diortositor de texte"[11]. Ulterior, s-au impus parametrii reductibili ai conceptului, ținînd seama de adevărul că „limba deține atributul obiectivității, în vreme ce vorbirea, prin numărul infinit de variabile, este subiectivă"[12].

---

[4] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Micul dicționar academic*, A-C, Bucureşti, Editura „Univers Enciclopedic", 2001, *s.v*.

[5] *Biblia*..., *op. cit*., p. 1204.

[6] Dicționarele de specialitate explică termenul „cuvînt" reluînd, în prima parte, accepția din DEX: „Unitate de bază a vocabularului, care asigură asocierea unui sens sau a unui complex de sensuri şi a unui complex sonor" (Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, Bucureşti, Editura „Garamond", 1994, *s.v.*). Altele îl încadrează în sintagma „Cuvîntul lui Dumnezeu/Cuvîntul Domnului" (lat. *Verbum Dei*, *Verbum Domini*). A doua sintagmă se rosteşte „la sfîrşitul fiecărei lecturi biblice", „iar credincioşii răspund <<Mulțumim lui Dumnezeu>>" (Ioan Tamaş, *Mic dicționar creştin catolic*, Iaşi, Editura „Sapientia", 2001, *s.v.*).

[7] Cf. Moisie Ignat, *Limbajul şi cerințele unității ființă - cugetare*, în „Ethos" (Iaşi) – revistă de teorie a culturii, serie nouă, anul I, nr. 2, apr.-ian. 1990, p. 66.

[8] „Puternic marcată – atît la nivelul conținutului, cît şi la cel al formei - de amprenta poporului care o utilizează, limba îşi dezvoltă treptat un accentuat caracter comunitar" (Alexandru Gafton, *Elemente de istorie a limbii române*, Iaşi, Ed. „Restitutio", 2001, p. 5).

[9] „Celor vechi nu le era frică să afirme că adevărul se află în cuvinte" (Petru Ursache, *Etnosofia*, Bucureşti, Editura „Paideia", 2006, p. 245).

[10] „Acolo, unde din uitare, încet/ce-am trăit odată se-nalță spre noi, [...]://Acolo începe cuvîntul, adevăratul;/tăcut, însemnătatea lui ne depăşeşte" (Rainer Maria Rilke, *Versuri*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966, p. 368); „Prin ziduri înnegrite, prin izul umezelii,/Al morții rece spirit se strecură-n tăcere;/Un singur glas îngînă cuvintele de miere,/Închise în tratajul străvechii evanghelii" (Mihai Eminescu, *Poezii*, Iaşi, Ed. „Junimea", 1990, p. 525).

[11] Adina Chirilă, *Flexibilitatea ideii de normă în epoca veche a românei literare*, în „Limbă şi literatură", anul LI, vol. III-IV, 2006, p. 11.

[12] Ioan Dănilă, *Norma lingvistică, între ştiință şi convenție*, Prefață la „Româna corectă", Bucureşti, Editura BIC ALL, 2005, p. 3.

BDD-A1628 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:40 UTC)

Încălcarea normei, de orice fel ar fi aceasta, este considerată greşeală, care în plan religios capătă conotații speciale[13], fiind considerată mai puțin gravă decît păcatul[14]. Aplicată la lucrările din orizontul tipăriturilor, dihotomia greşeală - păcat ar căpăta concretețe prin erorile de tipar/copiere/transcriere şi, respectiv, prin acte deliberate ale celor responsabili de transmiterea informației prin scris. Primele ar trebui etichetate drept greşeli, pe cînd celelalte, păcate.

Textele vechi au ajuns la noi în forme uneori incontrolabile. Doar o activitate extrem de laborioasă ar putea depista inadvertențele[15]. Exemplificăm cu situațiile de utilizare a celui de-al doilea/treilea *i*. Ioan Bianu şi Dan Simonescu, în *Bibliografia românească veche (1508-1830)*[16], înregistrează într-o amplă erată absența articolului hotărît („între anii", în loc de „între ani" – p.34), conform originalului. În secolul XVIII, multe scrieri consemnau cei doi *i* diferit – în hiat sau diftong: *mariĭ*, *Apostoliĭ*, *Cazaniile* etc. Acolo unde *i*-ul lipseşte din original, cei doi bibliografi reproduc aidoma: „Fii urméză glasuluĭ ascultăriĭ"; „Mării-sale lui Grigorie", în loc de *Fiiĭ*, respectiv *Măriiĭ* (cu un *i* semivocalic final)[17]. Al. Rosetti atenționează asupra necesității de a lua în considerare raportul oralitate - scris: „...se ştie că emițătorul (sau autorul) mesajului notează foneme, nu sunete, pe cînd receptorul (sau auditorul) mesajului notează sunetele pe care le-a auzit,

[13] Greşelile sînt „cele mai mici şi neînsemnate forme de derogare de la poruncile lui Dumnezeu, de la normele de convieţuire socială, de la legea morală" (Alexandru Stănciulescu-Bârda, *Sfintele Taine şi proverbele româneşti*, Bârda, Editura „Cuget românesc", 2012, p. 15).

[14] „Încălcarea cu deplină ştiinţă şi cu voie liberă, prin gînd, cuvînt sau faptă, a legilor morale sau neîmplinirea unei legi morale; abatere de la o normă (religioasă)" (Ion M. Stoian, *op. cit.*, *s.v.*).

[15] În capitolul dedicat unor „Observații asupra textului şi limbi[i] *Psaltirii Hurmuzachi*" din „Istoria limbii române" (Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986), Al. Rosetti se arată mirat de „numeroasele inconsecvențe şi greşeli care pot fi relevate în textul *Psaltirii*" (p. 755). (Din păcate, lectorul/corectorul/redactorul responsabil al ediției definitive aparținînd reputatului lingvist nu a identificat eroarea de tipar din titlu – p. 753, rîndul 2 de sus –, deşi la Cuprins titlul studiului are al doilea *i*: *limbii*.) Procesul de transliterare/traducere/copiere se caracteriza, atunci, sub zodia diletantismului, ceea ce creează dificultăți de interpretare pentru „cel mai vechi text românesc păstrat, scris cu slove chirilice" (circa 1491-1516), „devansînd astfel cu cîțiva ani *Scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung* de la 1521" (Maria Stanciu-Istrate, *De la paleografia chirilică la scrierea cu litere latine*, în „Limbă şi literatură", anul LI, vol. III-IV, 2009, p. 25).

[16] Tomul IV, Adăogiri şi îndreptări, Bucureşti, Editura „Socec", 1944, *Errata*.

[17] Cf. Ioan Bianu..., *op. cit*., tom II, fasc. I, 1717-1750, Bucureşti, Editura „Socec", 1905, p. 418, 159.

BDD-A1628 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:40 UTC)

interpretate potrivit propriului său sistem fonetic"[18]. În această primă grupă şi-ar găsi loc şi greşelile de traducere[19]. În categoria păcatelor trebuie aşezate erorile intenţionate, de la falsificarea unei semnături[20], a unui document[21] pînă la modificarea conţinutului unei/unor idei[22].

Dintotdeauna cel ce a făcut public un text a fost marcat de responsabilitatea actului său, fie că era vorba de caligraf, fie de copist, fie – mai tîrziu – de tipograf. Sub presiunea sacralităţii derivate din conţinutul ideatic al scrierilor religioase – în primul rînd al Bibliei –, aceştia îl ipostaziau pe cititorul încă neştiut în instanţa de judecată capabilă de verdicte nemiloase în cazul încălcării normelor de comunicare. Într-o retorică a smereniei, ei se adresează receptorului cu formule reverenţioase, din care nu lipsesc calificativele de identificare religioasă, menite a-i cîştiga indulgenţa:

1. „Dumnévoastră, pravoslavnici cititori, vă rugămŭ, unde veţi aflà în carté acĭasta niscare alunecături şi greşăli, au dinŭ cuvinte, au dinŭ slove, au dinŭ greşala typografuluĭ, au dinŭ tîlmăcitulŭ elineĭ pre limbă rumânéscă, nu huliţi, nici nu ne puneţi în ponosŭ, nici nu blestemaţi, că unulŭ Dumnezeu ĭaste făr de greşală, căci acumŭ s-au tălmăcitŭ acĭastă carte şi acumŭ întîĭu s-au datŭ în typarĭŭ. Şi ori ce lucru care să dă întîĭ în typarĭu totŭ va să fie cîte o alunecare.

---

[18] Al. Rosetti, *op. cit*., p. 762. În literatură însă, „ceea ce constituie un defect al scrierii culte poate fi o virtute a oralităţii" (Petru Ursache, *Sadovenizînd, sadovenizînd...*, Iaşi, Ed. „Junimea", 1994, pp. 85-86).

[19] De exemplu, prima rugăciune din Taina Sfîntului Maslu a fost tradusă de mitropolitul Antim cu greşeli „cauzate nu doar de lipsa de atenţie a acestuia, cît de originalul grecesc defectuos" (Ştefan-Teofil Grosu, *Prima rugăciune de la Sfîntul Maslu – dificultăţi traductologice*, în „Teologie şi viaţă", serie nouă, anul XXII (LXXXVIII), nr. 9-12, sept.-dec. 2012, p. 176).

[20] Se vorbeşte, în lumea specialiştilor, de *autofalsificare* sau de *altrofalsificare* (cf. H. Stahl, *Grafologia*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1933], p. 6).

[21] Colecţia „Documenta Romaniae Historica" a Academiei Române semnalează astfel de cazuri: „Textul acestui doc.[ument] a fost ras şi spălat, iar pergamentul [a fost] folosit, în sec. XVII, la scrierea, aproape rînd peste rînd, a actului fals cu aceeaşi dată" (Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S.R., Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi), *Documenta Romaniae Historica*, A. *Moldova*, vol. III (1487-1504), Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1980, p. 244. Notă de subsol la un document emis la Suceava în anul 1493, reprodus lacunar.

[22] Cel mai cunoscut caz este al interpolatorilor cronicii lui Grigore Ureche, între care, după Eustaţie Logofătul, a fost şi Simion Dascălul. Acesta „a copiat-o, a amplificat-o şi apoi, nu se ştie cum, originalul lui Ureche a dispărut" (N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura „Minerva", 1980, p. 272). Consecinţa e cunoscută – alterarea adevărului istoric.

BDD-A1628 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:40 UTC)

Ci ertați şi îndreptați, ca şi pe Dumnévoastră să vă ĭarte Dumnezeu şi să vă îndreptéze cătră cerésca înpărăție, căriĭa părtaşi şi noĭ rugămŭ să fiți. Aminŭ" (Cazaniile lui Ilie Miniat, Bucureşti, 1742, trad. de Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, 1905. Pasajele încheie, la pagina 267, tipăritura.);

2. „Tuturorŭ celorŭ ce v-ați învrednicitŭ cu luminaré minții a privì în oglinda daruluĭ, cu plecăcĭune mă rogŭ eu celŭ întunecatŭ la minte: ori ce greşală veți aflà, sau dinŭ alunecaré minții, sau cu netocmiré cuvintelorŭ, sau cu nediorthosiré, sau ori în ce chipŭ, îndreptați cu duhulŭ blîndéțelorŭ, şi pre mine celŭ ce m-amŭ ostenitŭ mă ertați, căci n-au cetitŭ îngerŭ, nici au diorthositŭ heruvimŭ, să nu fie greşitŭ; ci au cetitŭ ochi trupeşti şi au scrisŭ mînă de tină, şi au diorthositŭ o minte întunecată, măcară că lunecaré minții şi neînțelégeré deplinŭ să laudă preste totŭ trupulŭ. Pentru acĭasta ĭaraşĭ mă rogŭ tuturorŭ celora ce ați luatŭ dela Dumnezeu talantulŭ ştiințeĭ şi alŭ ĭubiriĭ de ostenélă, pentru cela ce au luminatŭ minté sfinților săĭ Apostoli a înțelége scripturi, şi prinŭ-trînşiĭ toată lumé au luminatŭ, priimiți cu sufletéscă dragoste şi acĭastă ostenélă a prostieĭ méle, precumŭ au priimitŭ Hs. ceĭ doĭ filéri aĭ văduveĭ ceĭ sărace, ştiindŭ că stăpînulŭ vieĭ priĭméşte pre celŭ de pre urmă ca şi pre celŭ dintîiŭ, şi unuĭa adecă plătéşte, ĭară pre altulŭ miluĭaşte, pre celŭ dinŭ tîiŭ mîngîe, ĭară celuĭ dupre urmă dăruĭaşte şi nu părăséşte pre nici unulŭ a eşi lipsitŭ. Carele şi pre mine neputincĭosulŭ şi nevrédneculŭ m-au întăritŭ şi m-au învrednicitŭ la acestŭ lucru după începutŭ de amŭ şi isprăvitŭ.

Alŭ tuturorŭ cu totulŭ plecatŭ, Iordache Stoĭcovicĭ Typ."[23] (*Triod*, Rîmnic, 1761 – finalul celor 440 de pagini).

Căldura mesajului, solida cultură biblică, ingenuitatea tonului fac ca aceste post-texte să devină normele de conduită pentru toate timpurile. Într-o singură frază, Vasile Lupu relatase acelaşi adevăr în „Pravila" sa: „Să nu se uite că au scris mînă de lut, supusă greşelii!"[24] Aşezată drept moto al unei lucrări de informare, mărturisirea nicidecum nu îmbie la o atitudine relaxată în faţa normei lingvistice, ci activează ideea că erorile sînt inerente şi că emițătorul face şi imposibilul pentru a le evita.

[23] Apud Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom II, fasc. I, *op. cit.,* p. 156.
[24] Apud Ilie Rad, *Cum se scrie un text ştiinţific. Disciplinele umaniste*, Iaşi, Ed. POLIROM, 2008, p. 95.

BDD-A1628 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:40 UTC)